

38.275. $\bar{v}$. $\check{\lambda}$. f .

38275

0 kulturnem pomenu
slovenske reformacije

K Trubarjevemu jubileju

spisal

Dr. IVAN PRIJATELJ

V Ljubljani 1908

Založil L. Schwentner

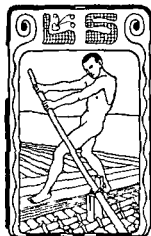

O kulturnem pomenu slovenske reformacije.

K Trubarjevemu jubileju

spisal

Dr. IVAN PRIJATELJ.

V Ljubljani 1908.

Založil L. Schwentner.

0300 -

„ . . . Jest hozho smuiem Euangeliom en ogen
vushgati, kreg nekar myr narediti . . .“

Po sv. Lukežu Trubar: ' Articuli oli deili fol. 3.

I.

Trubar, vogelni kamen naše kulture, mož, ki je prvi zapustil trajne sledove svojih stopinj v slovenski zemlji, pomeni danes za večino Slovencev samo še ime, nerazločen zvok, ali kvečjemu puhlo geslo; zakaj celó oni redko sejani Slovenci, ki se ponašajo ž njim, hranijo pod signaturo tega imena le kup prašnih predstav, mešanico zrnja resnice in plev potvar. Grešili smo pred imenom Trubarjevim. In zakaj? Zato ker smo ga do danes sodili edino z verskega in protiverskega stališča. In poslednje je bilo večja krivica za moža, ki je stal samó na verskem stališču, ker se v tedanji dobi na drugo postaviti ni mogel. Kdor hoče govoriti o Trubarju, tem velikem verskem apostolu, mora imeti živ čut za verska vprašanja. Verski indiferentnej naj o njem molči. Oni Trubar, ki je živo veroval, da si bo njegov evangelij pokoril Carigrad in Turke, mož, ki je napisal naivno verne besede: „Und ich hab von ettlichen Türcken selbst gehört, das sie ein Weissagung haben . . . jr Glaub und Reich werde bald undergehen und ein End nemen, aber der Christen wird bleiben“, ta ni mogel biti spoznavavec verskoindiferentnega evangelija moderne izvenverske humane ljubezni — za kakršnega ga je naredil Aškerc — Trubar je bil napram drugovercem mož silnega srda in plodovitega, delavnega sovrastva, ker drugačen v oni dobi biti ni mogel. Ravno tako pa si naj ne lasti sodbe o Trubarjevem, za po-

tomce samó še kulturno važnem delu enostranski konfesijonalec. Da od katoliškega pisatelja — vsaj takega, s kakršnimi razpolagamo mi danes — ni pričakovati nepristranske sodbe o Trubarju, je jasno, in ne bilo bi treba na to adresu izgubljeni nobene besede, ako bi ne bile vse dosedanje sodbe naših piscev o Trubarju (in celo onih, ki hočejo na prvi videz biti objektivni) nehote katoliško pobarvane. Za primero en sam slučaj. V Ljublj. Zvonu 1886 je pisal o naših protestantih A. Fekonja. Tam pravi na str. 46 (deloma po Ljubiću): „Prvi pot je bilo . . . slavljanstvo (Ciril in Metod) — sedaj nemštvo voditelj književnemu delu pri nas . . . Protestantizem res je Slovencem odprl vrata, da zopet stopijo na svetlo kot posebno jugoslavjansko pleme, toda bolj z golim imenom negoli s pravim narodnim životom, istina, slovenski jezik je vzel do nekega razvitka, no tó se je zgodilo povse s pomočjo tujstva in za čisto verozakonske neprijazne namene“. Tako! V resnici pa se je uvedla med Slovane tudi Ciril-Metodova cerkev „s pomočjo tujstva“ (Grkov), a povrh ne samo v zgolj „verozakonske namene“ (cerkvenoslovensko slovstvo obstaja po večini iz prevodov liturgičnih grških knjig), ampak — kakor se v zadnjem času vé — tudi v politične namene.

Ta „pomoč tujstva“, kako se po navadi krivo tolmači! Kje pa naj se uči neuk učenec, ako ne pri učitelju, danem mu od prirode? In kje naj bi se bili takratni Slovenci, ako ne pri sosedu Nemcu, ki se je poprej tudi učil pri izobraženejših sosedih! Slovenec ni mogel iti po kulturo k bratom Jugoslovanom, ker je tam bilo ni. Pač pa je bil takoj pripravljen, jo tjakaj nesti, kar spričuje lepo vzcvela protestantska glagolska in cirilska literatura, nastala po posredovanju slovenske.

Dveh predsodkov glede slovenske reformacije se moramo oprostiti: da je bil nemški vpliv škodljiv, ali celo nenaraven in pa da je bil manjvreden, ker je zasledoval samo „verozakonske neprijazne namene“. Učitelji in vzpodbujevalci so mogli priti Slovincem v oni dobi samo z Nemškega, in priznanje in slavo zaslužijo možje, ki so se odločili iti k njim v šolo. Ako bi ne bili tega storili, bi bil ležal naš jezik še dva in pol stoletja v pozabljenju. A prvi, ki bi ga bil potem pričel pisati, bi ga bil pisal tudi pod nemškim vplivom, in bogve kakšnega; imamo vzroke misliti, da še bolj ponemčenega. — Drugi predsodek o zgolj „verozakonskih namenih“ pa kaže popolno neznanje toka kulturne zgodovine. V onih časih je imelo versko polje veliko širši obseg, nego ga ima danes. Zunaj vere takrat ni bilo kulture. Cerkvena tla so bila edino torišče vseh kulturnih stremljenj.

II.

Krščanska cerkev se je bila razvila na razvalinah rimske države, kot njen antipod sicer, a v njenem okvirju in ž njenimi tendencami objeti cel svet. Rimljan ni nikdar dosegel helenske harmonije življenja. V bogatih, razkošnih udobnostih, ki mu jih je vrgel v naročje njegov državopolitični talent, se je popolnoma vdal čutnosti v svojem ekstremnem epikurejstvu. Vsak ekstrem pa nosi po naravnih zakonih ravnovesja vedno smrtno kal v sebi in za posledico drugi ekstrem. Ta tudi tu ni izostal, ampak se je mogočno vzpel v nebotični stavbi krščanske cerkve, sloneče na ekstremnem asketizmu. Krščanski cerkveni očetje in filozofi so v nasprotju s poganskimi modreci pretrgali vse vezi s prokleta materijo in omrzili človeku vedno ljubo, ker najbolj dostopno predmetnost in zdravo čutnost. Avguštinovo „Kraljestvo Božje“ (civitas dei) je bil ideal ter merilo vsega človeškega dejanja in nehanja, odsev tega „božjega kraljestva“ pa naj bi bila na zemlji cerkev, to simbolično telo Kristusovo. Zaradi tega nadzemeljskega ideala je bila vsaka indukcija izgnana iz mišljenja, predmet ni več opredeljeval predmeta, ampak vse se je deduciralo od Boga in dokazovalo z Bogom. Ono, kar je bilo dano in spoznano, niso bili prirodni zakoni, spoznan in dognan je bil Bog in njegovo razodetje sv. pismo, in odtu se je izvajalo vse. Kot ogromen fantom je zavladal nad svetom sholastični, vzdušni, šolskoenotni rimski duh, ki ni imel

prostora za nobeden individualni korak. Velika centralizacija je bila to, v svoji abstraktnosti dovršena, dodelana in zmagoslavna. Na podlagi teh apriorizmov si je zgradila cerkev potem še močnejši temelj v svojih socialnih, humanitarnih in političnih ustavih. Demonska sila asketizma je gnala ljudi na delo ob tej veličastni stavbi, stoječi daleč in visoko od sveta in grešnega mesa.

Priroda pa je šla dalje s svojim mirnim, železnim, vekovečnim korakom. Živela je kakor prej, ako ne zavestno v glavah, pa nezavestno v organizmih. Vzdušni fantom jo je mogel odriniti, zatajiti, a ko je bila najbolj odrinjena in zatajena, je izbruhnila liki vulkan in začela razsajati in pustošiti človeške nrave.

Grandiozna je bila rimska cerkvenoverska centralizacija, a nezdrava in šolskoabstraktna, ker ni upoštevala realnih pogojev možnosti svojega obstanka. Zgradila se je aprioristno, zato ni niti poizkušala vglasiti v sebi individualne zahteve in potrebe, katerih sinteza je hotela biti. In začela je razpadati in gniti v vseh svojih delih. O kakšni podrobni organizaciji ni moglo biti govora. Prevelik je bil obseg in preprazna vsebina. Posamezen funkcionar cerkve, duhovnik, ni imel besede pri organizaciji; šablona se je delala v Rimu in za cel svet. Zato je bil duhovnik sicer formalno navezan na šablono, a drugega deleža ni imel pri nji. Živel je neovirano in individualno življenje, kakor je vedel, znal in mogel. A to življenje je bilo tako oddaljeno od „kraljestva božjega“ na zemlji, ki ga je na zunaj spoznaval, kakor je bilo Avguštinovo „kraljestvo božje“ oddaljeno od konkretnega sveta. V veličastni stavbi je nastala razpoka, za eno druga, tretja . . . Asketičnemu krščanskemu idealu bi bilo moralo odgovarjati uboštvo. A v cerkvi je

zavladalo bahato bogastvo in gola, izstradana revščina. Čim so višji duhovniki postali politični funkcionarji in se začeli puliti za politična krmila ter mesta v obližju posvetnih vladarjev, so morali razpolagati z velikimi sredstvi. Razvilo se je usodno kopičenje beneficijev, to se pravi: en višji duhovnik je užival dohodke po več župnij, a službe so opravljali zanj nižji duhovniki za majhno plačo. O dunajskem škofu Slatkonju vemo iz dr. Mantuanijevega sestavka v lanskem Dom in Svetu, da je bil skoraj istočasno župnik dobrniški, šentruperški, žužemberški, trebanjski, ložanski, moravški, prošt novomeški, ljubljanski in škof pičenski (v Istri), bival pa je na cesarskem dvoru na Dunaju. „Združil je, vsaj začasno, v svoji roki enajst beneficijev,“ pravi pisatelj. Cerkvene službe so bile navadno tržno blago, ki se je pod čim ugodnejšimi pogoji prodajalo in kupovalo. Da je bila taka simonija razširjena tudi po naših pokrajinah, nam spričujejo poročila papeževega vizitatorja Bizancija, ki l. 1581 poroča nadvojvodu Karlu: „Vaša prevzvišenost dobro vé, da se prodajanje beneficijev ne vrši iz drugega namena, kot da tisti, ki jih kupijo, postanejo heretiki in zopet prodajajo, kar so kupili. In tako se zgodi po pravični naredbi božji (!), da taki prodajajo sv. zakramente in cerkvene milosti.“

A tako je delala vsa višja duhovščina. Nižji duhovniki, ki so jo nadomestovali v službah, so bili nekakšni najemniki, ki se niso v ničemer ločili od navadnih najemnikov pri posvetnih podjetjih. Bili so neuki in nezobraženi. Njihova šola in duhovniška izobrazba je obstajala v tem, da so vstopili kot dečki h kakemu duhovniku za ministrante; in ko so se naučili nekoliko čitati, peti ter maševati, so postajali duhovniki in spo-

sobni za cerkvene hlapce višje duhovščine. Škof Bizancij piše na istem mestu: „Po vsej Kranjski, kakor tudi po drugih pokrajinah, ni dobiti učitelja, ki bi znal učence kaj drugega naučiti, kot brati in peti. O gramatiki in drugih stvareh, ki se zahtevajo v tem slučaju, razumejo toliko kot nič. Ako bi ne bili nekateri župniki, ki jih vadijo čitati in si prisvojiti razlago evangelijev, bi bili redki duhovniki, ki bi razumeli evangelijski tekst, čeprav to razumevanje malo koristi ljudstvu, ker je pridobljeno na zelo preprost način.“ Da o apostolskem poklicu pri teh ubogih, pomilovanja vrednih kreaturah ni moglo biti govora, je naravno. Izvrševali so duhovniško obrt z isto malenkostno-dobičkarsko skrbjo kakor druge obrti, ki so jih pogosto opravljali poleg svoje duhovniške službe. V Bizancijevem poročilu na oglejskega patrijarha beremo: „Obiskal sem med tem tri župnije: Cerknico, Lož in Bloke, kjer sem našel župnike, ki so tako nevedni, da nekateri izmed njih ne znajo niti krščeovati. Omeniti je treba tudi pijančevanje; mnogi kar redno izvršujejo obrt krčmarjev in konjarjev.“

V istih poročilih čitamo tudi naslednje mesto: „Reči smem, da v vsej kranjski in celjski pokrajini nisem našel več kot dva kapelana, ki sta nekaj razumela, čeprav sta bila tudi ta dva omadeževana s splošno infamijo.“ Ta „splošna infamija“ je bil — konkubinat. In v resnici, glasi se kakor velika ironija: daleč od zemlje so gradili cerkveni možje svojo zračno stavbo in odkazovali v njej duhovniku apostolsko nalogo; resnično življenje cerkve pa so puščali v popolni dezorganizaciji, ne vprašujoč pri duhovnikih po poklicu, ampak po čim večji najemščini. Od hlapca so pričakovali heroičnega apostolstva; razume se, da samo v teoriji. V

praksi pa so mirno trpeli vsakovrstne odstopke od rimskih predpisov. In drugače biti ni moglo: duhovnik na deželi je bil preprost smrtnik, v svojih duševnih zmožnostih pogosto tako inferioren, da pač ni mogel iskati naslad v finem duševnem življenju. Njegova zdrava narava je zahtevala svojih pravic, in on jih ji ni kratil, čeprav z manj ali bolj bridko zavestjo, da uganja hinavščino in greh. Kako poniževalno je bilo to stanje! A bilo je tako splošno, kakor je bila splošna duševna revščina in inferiornost podeželske duhovščine. Leta 1562 so poslali zgornjeavstrijski prelatje na cesarja prošnjo, naj vzame prepoved glede konkubinata nazaj: „Majestati Vestrae Caesareae etiam satis superque constat, a longissimo iam tempore nullum fere passim esse parochum, qui vel concubinam vel uxorem suam non haberet.“ A opatje so zatrjevali, da duhovniki zavoljo svojih študij ne morejo biti brez priležnic ter da bi pustili fare, ako se jim odvzemo. In pri nas ni bilo nič drugače. Ko je leta 1581 papežev vizitator nalagal slovenskim duhovnikom kazni zoper razne prestopke, je pisal oglejskemu patrijarhu: „In teh glob bode dvajset do petindvajset tisoč cekinov, ker ga ni ne duhovnika ne župnika, kateremu ne bi bilo kaj ukazano glede razuzdanosti, pohujšljivega obnašanja in občevanja.“

Ako torej splošno pregledamo razmere, ki so izzvale reformacijsko gibanje, vidimo, da je vladala povsod v praksi onemoglost rimskih teorij. Neka duhomorna, mrtva apatija in nemoč individualne, krajevnim razmeram odgovarjajoče organizacije je ležala nad pokrajinami. Papež je pošiljal med svoje oddaljene vernike samo svoje nabiralce denarja in prodajalce odpustkov. A lokalni dostojanstveniki so se prav tako malo brigali za

svoje ovčice. Nadvojvoda Karel sam je očital oglejskemu patrijarhu, da je „Njegova milost zapustila te narode (zlasti Slovence!) in ne skrbi več zanje“. — Vrhutega ne smemo prezreti še enega momenta: rimska cerkev je bila priklopila k sebi vse polno mladih narodov, ki niso mogli nositi asketičnih okov na utrujenih orientalskih in klasičnih tradicijah sloneče kulture. Začeli so zahtevati svojih prirodnih pravic, kakor hitro so se nekoliko zavedli samega sebe, pravic mladih, neizrabljenih organizmov. Zahotelo se jim je odvreči stare ruševine in samó materijal porabiti za lastno stavbo sebi primerne kulturega ideala. In ker se je vršilo takratno kulturno življenje edino na cerkvenih tleh, so zahtevali reformacijo cerkve na podlagi svojega treznega razuma in zdravih zahtev svoje prirode. Reformacija je bila s kulturnega stališča klic po odpravi anahronizmov in laži in po upoštevanju lastnega individualnega mišljenja. Princip je bil velik, ker je večen. Bila je to evolucija, oni veliki zakon, ki se vrši v prirodi od vekomaj do vekomaj. Konkretna zahteva reformacije so bile seveda uslovljene v svoji dobi ter v pogojih in načinih takratnega življenja in mišljenja.

III.

Takratno stanje katoliške cerkve po naših krajih si moramo predočiti, ako hočemo, da nam iz dobe zasije jasno in razločno kulturni pomen slovenskih reformatorjev. Zlasti pa nam stopijo ti navdušeni možje blizu, ako zasledujemo pota, po katerih se je razširjal novi nauk med Slovenci.

Večina naroda je obstajala takrat kakor sedaj iz kmetov. To ljudstvo je bilo mučeno in trpinčeno od ljudi in prirode. Pravic ni imelo drugih kakor pravico do dela, in ta pravica je bila prokleta dolžnost. Pa niti te edine trpke pravice ni moglo vršiti v miru in nemo-teno. Leto za letom je prihajal Turek in pustošil v znoju obdelana polja. Česar ni uničil zakleti sovražnik Križa, so ugonabliale kobilice, slaba letina in kuga. Za kmeta ni bilo na zemlji ne pravice in nobenega upanja ne. Ostala mu je edina tolažba na nebesa in Boga. Odkar so bili zadušeni kmetiški upori, je mogel upati kmet samo še na nadzemesko, nadnaravno pomoč. To zastrašeno, v svoje cerkve in tabore zagnano ljudstvo se je počutilo dobro samo v nadzemlju, ker mu je bila zemlja najhujša ječa. V tem oziru so značilne besede papeževga vizitatorja, ki popisujoč propalost duhovščine pristanja: „Čudil sem se zelo, da sem našel še toliko pobožnosti pri ljudstvu.“ Slovenski kmet, ki je pričakoval odrešenja samo od nekega nadnaravnega razodetja, je bil povsem vzprejemljiv za nove nauke. Iz zgodovine

slovenske reformacije sicer vemo, da se protestantizem med preprostim ljudstvom ni bil razvil jako obširno in globoko, dasi Trubar zatrjuje, da kmetje bero njegove knjige. A vzroka za to ne smemo iskati v odporu ljudstva samega, ampak v uradnih sredstvih, ki so se uporabljala od strani cerkve in države proti razširjenju novega nauka med kmetiškim ljudstvom. Leta 1560 so se pritoževali deželni stanovni pri vladarju, da se škof in kapitelj, ki imata ljubljansko stolnico v rokah, ne brigata za pravo dušno pastirstvo, ne za oznanjevanje božje besede, ne za pouk v njej, tako da nima Ljubljana v svoji stolnici skoro že celo leto dni niti o Božiču, niti o Veliki noči in tudi o Binkoštih nobene propovedi. Medtem ko je torej ljubljanski škof tako malo skrbel za pridige v svoji stolni cerkvi, je pa vendar po deželi svaril pred novo vero. O škofu Urbanu Textorju vemo, da je l. 1555 pridigoval v Kranju slovensko in ljudstvu pravil, da hočejo „deželani“ uvesti kelih. Končno je dejal, da če ne more deželanov izpreobrniti, pa hoče vsaj kmeta obvarovati pred luteranstvom. Ta svoj načrt si je zavarovala cerkev na bruškem zboru, kjer se je „deželanom“ dovolilo prištevati se k avgsburški veroizpovedi in imeti svoje predikante, obenem pa prepovedalo predikantom razširjati novi nauk med preprostim ljudstvom.

Trubar je mogel poslej staviti svoje upe samo v tiskano besedo, v svoje knjige, o katerih pravi, da jih piše baš v ta namen, da najdejo ljudje, ki nimajo prilike slišati božje besede, v njih potrdilo in tolažbo. A tudi to sredstvo ni bilo posebno izdatno: ako je celo duhovnik mogel komaj za silo čitati in pisati, si moramo misliti, da je bilo to primitivno znanje med kmeti

še redkejše. Vkljub tem neugodnostim in obrambnim sredstvom, pa vemo, da je našla reformacija v kmetu vseh avstrijskih dežel vseeno dovolj globok odmev. Ob času kmetiškega upora l. 1525 so kmetje zahtevali „odpravo takse na odpustke, novih davkov in svobodno volitev župnikov od župljanov.“ Okrog l. 1530 je kmet ustavil že „vse duhovske davke in vse od duhovnikov zahtevane žrtve.“ Res je, da reformacija ni laskala preprostem človeku s ceremonijami in povestmi o prikaznih Matere Božje, ki je prišla med Slovence, da jim pomaga, za kar zahteva, da se ji stavijo cerkve. Nasprotno: o Trubarju vemo, da se je uprl v svojih pridigah zoper ustanovljenje božje poti pri Gornjem Gradu in razkrinkaval nesramne ženske, ki so tam zlorabliale ljudstvo s svojimi prikaznimi ter vzprejemale z neukimi duhovniki vred kmetiške borne darove, namenjene za zidavo cerkve. V istem zmislu kakor Trubar so nastopali tudi deželni stanovi, zahtevajoč od vladarja, da prepove babjeverstvo, s katerim je bilo združeno romanje na Sv. Goro pri Gorici. Demagoških sredstev slovenski protestantje niso rabili. Trubar sam pravi v uvodu k „Articulom“, kako nerado se ljudstvo odvaja od vnanosti katoliškega bogoslužja: maše, zvonjenja, sveč, obleke, deljenja zakramentov z oljem, soljo itd. V zadoščenje za to pa je razpolagala reformacija z dvema sredstvom, o katerih vemo, da sta globoko delovala na ljudstvo. Eno je bilo negativno, drugo pozitivno. In sicer je obstajalo prvo sredstvo v protestantskih pridigah zoper duhovniško kupčijo z odpustki, zoper darove ter nemoralno obrtništvo duhovnikov sploh; a drugo mogočno sredstvo slovenskih reformatorjev je bila njih živa vnema, požrtvovalna navdušenost in glo-

boka, živa vera v nauk, ki so ga razširjali med neprestano nevarnostjo za lastno življenje. Ako je bilo prvo sredstvo bolj ekonomične narave, je bilo drugo čisto duhovno in idealno. Uspehi prvega sredstva so se pokazali že jako rano. Zakaj že v l. 1525 je sporočil ljubljanski škof Rauber državnemu zboru v Avgsburg: „Es ist leider in dem Land grosser Irrsal, welcher am meisten durch die Prediger entstanden, aus Ursach, dass sie widerwärtig Sachen auf der Kanzel und sonst anzeigen.“ O mogočnem vplivu drugega sredstva pa nam je ohranjeno na pr. poročilo o blejskem predikantu Fašangu, ki je bil odstavljen od svoje fare in nadomeščen s katoliškim duhovnikom. In zgodilo se je, da je novi duhovnik neko nedeljo opravljaj službo božjo v cerkvi. Vtem je prišel Fašang pred cerkev in začel na pokopališču propovedovati. Takoj je zapustilo vse ljudstvo cerkev, se pridružilo predikantu in začelo ž njim peti slovenske psalme. V tem slučaju vidimo, da je živa, vneta predikantska beseda premagala vablјivost katoliških ceremonij.

Škof Hren sicer pravi, da je prišla nova vera med Slovence po laikih. A zgodovina nam priča, da so našle reformacijske ideje najprej med duhovniki ugodna tla. Že naprej si moremo misliti, da samo med boljšimi, izobraženimi in bolj navdanimi od svojega poklica. Ubogi neuki cerkveni hlapci, ki so si morali služiti kruh poleg svoje službe še s krčmarstvom in konjarijo, se pač niso dokopali do novih idej, ki so se razširjale v učenih Luthrovih in Melanhtonovih traktatih. O njih so izvedeli samo literarno naobraženi možje in pa za svoj poklic navdušeni propovedniki. Zato vidimo, da se nahajajo med slovenskimi reformatorji zgolj pisatelji kakor Trubar

in njegovi pomočniki prevajatelji, ali pa možje kakor belokranjski Vlahovič, ki sicer ni umel ne brati ne pisati, pa je zato znal vse Trubarjeve knjige na pamet in je bil eden najvnetejših in najpogumnejših razširjavcev evangelija. — V karakteristiko slovenske reformacijske duhovščine je treba omeniti, da ni vzprejemala novih naukov z zavestjo pogumnega, prepričnega odpadništva, z uverjenostjo, da ustvarja neki nov ideal. Početkov novega gibanja si sploh ne smemo misliti preveč zavestnih v zmislu Luthrovega pravoverja. Nove ideje niso našle poti na Slovensko v vsej svoji opredeljenosti in razločnosti od katoliške vere, ampak kot neka odprava izrastkov, kot neka pomladitev starega drevesa rimske cerkve. Trubar sam je bil dolgo časa še katoličan, ko je že davno oznanjeval posamezne protestantske nauke. Kot katoliški duhovnik je bil prognan. In šele v Nemčiji se je utrdil v prepričanem protestantizmu in srdu do Rima. Še l. 1562 se je smatral odgovornega ljublj. škofu kot svojemu ordinariju. Sploh so bili takrat v Avstriji, zlasti pa pri nas pojmi še jako nerazbistreni. Kralj Ferdinand in nekateri njegovi duhovski svetovavci so bili dolgo pripravljene ustopiti novi struji kelih in odpravo celibata. Popoln razkol se je izvršil šele na tridentinskem zboru, kjer je papež odklonil vsak ustopek novim težnjam.

Kaj je vleklo duhovnike med predikante? Onih, ki so goreli za svoj poklic in vneto propovedovanje po deželi, gotovo ni vabila dobičkaželjnost. Čimbolj se je namreč reformator eksponiral s pogostimi pridigami in gorečim delovanjem, tem sigurneje ga je čakalo izgnanje iz domovine. In ako je imel hišico in malo knjižnico v njej, je moral biti pripravljen, da mu jo kraljevi urad-

niki nekega lepega dne prodado. To so videli na Trubarju, ki je prvi okušal to bridko usodo. Od katoliške strani se večkrat povdarja, da je gnala želja po ženitvi katoliške duhovnike med protestante. Tača trditev priča o popolnem neznanju Trubarjeve cerkve med Slovenci. Zlasti potem, ko so deželni stanovi uredili svojim propovednikom plačo, je Trubar skrbno pazil, da ni bil nihče sprejet med njegove pomočnike iz nečistih nagibov. Zato ga je njegov skrivni rovač Klombner zatožil baronu Ungnadu z besedami: „Die andern priester auf unserer seite werden ihn scheuen; er sorgt nit um sie, bringt sie nit unter, haben gar ein kalt herz zu ihm . . . Es wollten noch mehr zu diesem werk stehen und ihr altes „papst wesen“ verläugnen, mangelt ihnen allein der weg. Etliche wollten ehelich werden, etliche wollten sich ordiniren lassen. Da steckt's.“ K temu pristavlja Elze: „Allerdings, da stak's, denn Truber wollte und konnte bei der ordnung der evangelischen kirche in Krain nur für die gemeinden sorgen; nicht für personen, zumal nicht für solche, die aus derartigen gründen evangelisch und prediger werden wollten.“

Razmeroma zelo pozno se je pridružilo reformaciji plemstvo, da je postalo potem njena najmočnejša opora in zaslomba. A bilo je takrat plemstvo globoko verno in zelo navezано na veličastne katoliške ceremonije in častno asistenco pri njih. V resnici vidimo, da se je plemstvo nekaj časa držalo čisto na strani. Dimitz domneva dobro: „Der Adel mochte durch die frische Erinnerung an das religiös-communistische Programm des Bauernaufstandes (1525) von dem offenen Bekenntnis der neuen Lehre noch abgehalten werden.“ A okrog l. 1528 že čitamo, da se razširjajo protestantske nemške

knjige po naših krajih, gotovo tudi med plemstvom, ki je bilo v prvi vrsti večje nemščine in čitanja. Knjige se razširjajo vkljub zapovedi, po kateri so bile knjige izročene ognju, njih razširjevalci pa vodi (utopljenju). Plemstvo jih čita in istotako tudi izobraženejše meščanstvo. Ene kakor druge prijetno preseneča razlika med njih žarom in pa prisiljeno lesenostjo katoliških cerkvenih rokodelcev. Verno, kakor je, se oprijemlje te vere, ki se mu nudi na goli podlagi človeškega razuma in brez vse čudežne ter fantastične inscenacije. In stari verni plemiči prihajajo na idejo, da Bog zato tako kaznuje z vedno turško silo, neprestanimi ujmami in kugo, ker je njegova sveta vera izgubila svojo nedotaknjenost in čistost ter se zmešala med pozemske dekline. Stari baron Ungnad pravi naravnost, da kaznuje Bog Hrvate, Ogre in Slovence po njih lastni krivdi z neprestanimi turškimi napadi, ker so bili že dolgo „ein roch, gottlos, bapistisch und solch ein lebenn und wesen gefuert, das sy weder gott noch seine gebot, heiliges wort, willen und befelih, ja auch . . . den listigen teuffl selbst nie erkhendt.“ To je bil najbrž povod, da so se končno tudi plemiči oklenili nove vere. In prvo njihovo protestantsko dejanje je bilo, da so pognali papeževe narbiravce čez mejo. Kmalu nato začno rotiti kralja, naj jim ne krati njihovega veroizpovedanja. Na vseh skupščinah in zborih ga prosijo, na dunajskem, linškem, rezenškem in praškem. Odposlancem na linški zbor naročajo: „Ihre Majestät zu bitten, schreien und anzurufen, den Länden und ihren getreuen Unterthanen zur Ruhe die bösen Missbräuche gnädigst abzustellen.“ Tožijo nad pomanjkanjem duhovnikov, češ da ta prihaja „von der Pfründencummulirung und den Absenten.“ Naj bi

se napravila vizitacija! Upali so še „auf gute christliche Vergleichung“ obeh ver in prosili „učenih predikantov“. A na rezenskem državnem zboru so odkrili morebiti edini pravi vzrok svojega pristopa k luteranstvu, „indem sie die allgemeinen Landplagen, Türkennoth, Feuer und Pest allein der Vernachlässigung der neuen reinen Religion und der Unbussfertigkeit in ihren Ländern zuschrieben“ (Dimitz). Leta 1541 so tožili v Lincu, da Bog kaznuje deželo najbrž zaradi vražarstva, ki je združeno z romanjem na Sv. Goro, vsled česar mora slediti „Straf Land und Leuten von Gott nach Laut göttlicher Schrift.“

In ravno plemiči, zastopani v stanovih, so pozneje najgorečnejše in najuspešnejše ščitili novo vero ter položili gmotni temelj šolam in izdaji knjig. Pri tem je bila ugodna zanje ta okoliščina, da so bili sodno in administrativno avtonomni in da so bili po državnih zborih v neposredni dotiki s kraljem, ki je vedno potreboval njihove pomoči zoper Turka. Izposlovali so tiho toleranco vsaj za nekatere propovednike ter položili podlago tisku slovenskih knjig v živi veri, da se bo Bog usmilil svojega zapuščenega nevednega slovenskega ljudstva in od njega odvrnil kugo, lakoto in vojsko.

IV.

V dobi reformacije se je Slovenec prvič vzpel v vsej svoji rasti ter napel vse svoje duševne in telesne sile. Rezultat je bil velik in sijajen. Dokazal je Slovenec, da je vreden mesta med evropskimi narodi, kamor ga je posadila usoda. Pokazal je — kakor še večkrat pozneje — da more, dasiravno zaostal, v velikih zgodovinskih hipih dohiteti svoje kulturno mogočne sosede in stopiti ž njimi v isto bojno vrsto.

In kar je značilno zanj: moral je videti v domovini gnusobo in razdejanje na svetem mestu in pa na vse mogoče načine stiskan in preganjan je moral biti, da je vzravnal pohlevno glavo. Občutiti je moral silne udarce, da mu je duh zažarel v bleščečih iskrah poprej skrite nadarjenosti. Nova vera je bila vedno preganjana. Uspeh raznih kompromisov je bil kvečjemu ta, da so se skromnejši predikantje trpeli v deželi. Zmožnejši in navdušenejši s Trubarjem na čelu so morali vedno iznova bežati iz domovine. Naj so stanovi še tako stiskali kralja Ferdinanda, jim vendar ni hotel popustiti nič važnega. Leta 1556 jim je celo rekel: „Man könne die neue Lehre nicht ohne alle Schranken freilassen, denn wie lange würde sie dann rein bleiben?“ S tem je izrekel veliko naivnost (ako ne ironično zlobnost!), ali obenem veliko kulturno resnico. Kot preganjana je ohranila nova vera svoj koren globoko v prepričanju, se ni izplitvičila in je ostala prosta dobičkarskih primesi. A samo kot

taka je mogla napeti vse sile slovenskega duha, ki bi sicer ne bil drugače nego s heroizmom takoj v začetku mogel ustvariti tako lepo slovstvo. To globoko lastnost svojega dremajočega, inertnega naroda je spoznal s svojim zdravim, pristo slovenskim duhom tudi Trubar, on, ki je zanesel med svoje rojake „kreg-nekar-myr“. Zato je pisal: „Aber es ist gut, denn wenn wir Frieden hätten, würden wir sicher und nachlässig im Gebet.“

Reformacija je vzbudila v Slovencih veliki idealizem.

To je bila prva važna kulturna posledica novega gibanja, ki se je globoko zarezala v dušo zlasti kranjskega kmeta, že od nekdaj dovzetnega za idealne, nematerijalistične interese. Narod, ki je bil zaslužjen, strahovan od prirodnih nezdod in groz, slabe letine, kobilic, povodni, kuge, lakote in vojske ter tlačeni od tujih graščakov, je bil vzprejemljiv samo za nadzemsko blagovest. In kot tak je bil dovzetni kakor do prahu zrahlijana njiva za semena višjih, idealnih resnic. A duhovščina dezorganizirane rimske teokratične države se je razvijala, oziroma je propadala v ravno nasprotni smeri. Padala je iz brezračnih višin in se zarivala v grobi materijalizem. Tedaj je pa doba in pa slovenska narava vzbudila v narodu samem sebi primerne glasnike. Vstali so navdušeni, požrtvovalni možje in šli tešiti ljudsko žejo po idealni, nadzemski utehi. In narodov idealizem je deloval v njih in vršil velika dela. — Čop pravi, da se slovensko ljudstvo posebno odlikuje od svojih sosedov po svojem gorečem verskem čutu in pripisuje to zaslugi našemu prvemu, čistemu janzenizmu. A predhodnik janzenizma v očiščevanju in poglobljevanju verskega zmisla je bil slovenski protestantizem. Zakaj se je slo-

vensko ljudstvo v XVI. stol. trumoma zbiralo okrog svojega predikanta pod milim nebom in puščalo katoliškega duhovnika samega v cerkvi? Pač iz istega vzroka, iz katerega je ob koncu XVIII. in v začetku XIX. stol. kupovalo nebrojne janzenistične molitvenike. In iz ravno tistega nagnenja je oblegalo v dvajsetih letih preteklega veka prižnico Baraga, tega navdušenega započetnika še sedaj na slovenskem vladajoče jezuitsko-socialne verske smeri — iz žive verske vneme. Hotelo je navdušenja, zavzetja, goreče prepričanosti in prepričljivosti. To pa so med Slovence prvi prinesli protestantje. Med ubogimi katoliškimi duhovniki, težaki svoje obrti, ki so gledali, da bi se jim služba, ki so jo prekupili, izplačala, vsega tega ni bilo najti. Predikantje so bili možje za naše ljudstvo, ki ni imelo nikoli zmisla za trgovino in tehnično kulturo, pač pa za premišljevanje in modrovanje o Bogu in visokih rečeh. To ljudstvo, ki se je maloučno odmeknilo od morja, kamor ga je bil vrgel val reke ob selitvi narodov, in odstopilo v kraške doline, ni nikdar gmotno izrabljalo svoje ugodne geografične lege, pač pa se je vdeležilo vsakega verskega gibanja v Evropi. A eno največjih gibanj je bila reformacija. Zato pomnimo: ako je danes verski čut tako razvit v našem ljudstvu, niso bili zadnji, ki so ga budili, ampak morebiti prvi — baš slovenski protestantje.

S kulturnega stališča dobi to njihovo delo še večji pomen, ako pomislimo, kako so ga budili in gojili. Ena izmed najbolj pogostih besed, ki nas srečuje v Trubarjevih spisih, je — „malikovanje“, zoper katero se bojuje z vsem žarom svojega temperamenta. Malikovanje pa je Trubarju vse, kar se ne sklada z zdravim razumom. Trubarjev verski čut torej ni nikakšno čuv-

stveno zanešenjaštvo, zakaj njegovemu vzletu čuvstva sledita vedno zdrav razum in jasna misel. Nad vsem njegovim dejanjem in nehanjem pa vlada nesebičnost in vprav apostolsko ljudomilje ter razumevanje človeške narave. Primeri, kaj govori v svoji „Cerkovni ordningi“ na pr. o pokori: „Ty eni Shcoffi inu Fary fo pred nekaterimi leiti, tacim ozhitim Greshnikom mnogeteri vishi to Pokuro nalagali, de fo pul nagi V cerqui pred ludmi morali ftati, okuli Cerque hodyti, dofti dni poftyti, koker ty canones Poenitentiales prauio, Inu taka Pokura vti eni vishi, bi se mogla fagouoriti, De fo ty Paftyry fteim fuie Ouzhyce inu Farmane, iskushouali, ie li nih is ferza zhes te nih fturiene Grehe greualu &c. Oli potehmal ta Syn Boshy nash Gospud Jesus Criftus take Pokure tei sui Cerqui nei nalushil inu fapovedal, Inu kadar fo tako Pokuro fadashni Shcoffi inu Fary preobernili, De te preshushtnike, kir ne hote fa nih Grehou volo nim denarie oli kablyce masla dati, shibami tepo, Inu vterlyzo ftauiu. Obtui mi ne hozhmo vtih nashih Cerquah, ftako Pokuro nikogar obloshyti, Temuzh per tei Euangeliski Pokuri vfakiga fmyrom puftyti.“

Reformacija je prinesla med Slovence premišljeno, navdušeno in heroično delo. „Tu je pot heretiških predikantov, ki so tako marljivi v svoji službi, da če bi katoliški duhovniki kazali le en del te pridnosti, bi bilo krivoverstvo kmalu povsod iztrebljeno,“ pravi papežev vizitator škof Bizancij v svojih poročilih, ki jih je objavil duhovnik dr. Gruden v muzejskih „Izvestjih“. Protestantizem je vzbudil napol mrtve, v materijalizmu odrevenele duše, vdihnil vanje zmisel za požrtvovalnost in skoval značaje, kar je v kulturi slednjega naroda velikanskega pomena.

Poglobil je vero in njeno razumevanje.

Iz tega, kar sem navedel gori o izobrazbi slovenske duhovščine v šestnajstem stoletju, se dá sklepati, v kakšni nevednosti je tičal takratni duhovnik in kako je mogel razlagati ljudstvu verske nauke. Latinizujoča katoliška cerkev se je držala svojega mrtvega jezika, a služabnikom svojim je dajala tako neznatno izobrazbo, da so jim bile latinske knjige pogosto s sedmerimi pečati zapečatenene. Knjig, ki bi jih bili morali razlagati ljudstvu, duhovniki večkrat sami niso razumeli. Ta nedostatek je imel protestant Trubar tudi pred očmi, ko je sklenil podati narodu verske knjige v njegovem jeziku in v lahko razumljivem prevodu. Saj pravi sam: „Es würdt auch den Jungen Windischen Priestern, die zu frü auss den Schul geflohen sind, darzu dienen, das sie doch den Text der Euangelien auff der Cantzel dem Volk recht vorlesen werden, und nicht unrecht dolmetschen wie der zu Mampreisch under Cili vor Jahren gethon, der disen Text: Invenietis Asinam alligatam & Pullum cum ea hett also verdolmetschet: Vi bote eno peruefano oslizo neshli, inu enu pyshzhe per ni.“

V tem oziru je bila slovenska protestantska literatura velikanskega pomena za takratno dobo in tudi poznejše čase. S pomočjo protestanskih prevodov je preprosti slovenski duhovnik prvič prodril v skrivnosti in lepote svetega pisma. In ko so že zdavnaj bile prepovedane slovenske protestantske knjige ter izročene ognju, je še živela njihova poljudna beseda v katoliških knjigah. O ogromnem pomenu, ki so ga imeli ti prvi slovenski prevodi za umevanje svetega pisma in o tozadevnem katoliškem popolnem nezmislu nas zopet najlepše pouče že večkrat citirana poročila škofa Bizancija, ki piše:

„Mnogi duhovniki namreč, ko sem jih izpraševal in hotel ž njimi govoriti latinsko, me niso niti razumeli niti mi mogli odgovoriti, ko sem jim pa ukazal razlagati evangelij, so ga razložili po tekstu. Temu sem se zelo čudil, dokler nisem zvedel, da imajo navado posluževati se (prevoda) svetega pisma. To sem prepovedal v neki konstituciji, kakor bode mogla izprevideti vaša prevzvišenost. In da bi v bodoče ne mogli posluževati se tega načina, sem vničil knjige Martina Luthra, Trubarja in drugih heretikov, ki so mi prišle v roke na tej vizitaciji. Vničil sem jih več kot dva tisoč in rešil duše teh revežev, ki so čitali te prestave in razlage po dnevu in po noči brez strahu in ozira na papeško izobčenje.“ Te besede nam kažejo stvar in razmere v naravnost bengalični luči. Predstavite si samo tega papeževega vizitatorja in škofa, ki se čudi, da latinščine nevešči duhovniki vseeno razumejo sveto pismo, in ko izzve za vir tega razumevanja, jim ga zapre s smelo roko ter hvali Boga, da je storil bogoljubno delo, pahnivši duhovnike, ki so noč in dan sloneli nad temi knjigami kakor nad virom razsvetljenja, — v poprejšnjo temo! . . .

Reformacija je zboljšala nrave in odpravila hinvščino.

To je storila zlasti s svojim naukom o zakonu. Slišali smo, kako splošno je bilo med katoliškimi duhovniki priležništvo in kakšno licemerstvo je bilo združeno ž njim pri duhovnikih, ki so na zunaj in javno izpovedovali celibat. To priležništvo ni bilo nič drugega kakor — svobodna ljubezen. Duhovnik je vzel žensko k sebi in se ni pravno na noben način zvezal ž njo. Smel jo je torej odsloviti in si vzeti drugo, kolikorkrat

in kadar je hotel. To dejstvo moramo imeti pred očmi, da razumemo veliko indignacijo reformatorjev proti takemu celibatu. In potem se nam odkrije ves zdravi in lepi pomen duhovniškega zakona pri reformatorjih. Ko je škof Peter dne 20. decembra 1562 izpraševal Trubarja, jeli zoper naredbo krščanske cerkve poročal odpadnike (duhovnike), mu je Trubar ponosno odgovoril: „... er hab's so gethan allen, die diess von ihm begehrt haben; denn sie wollen mit erlaubniss zu reden, in hurenwerk nicht verbleiben, sondern in ehestand ihr leben enden.“

A v svojih slovenskih knjigah je pisal Trubar o duhovniškem zakonu takole: „Onu ie veidezhe inu videzhe vsem malim inu velikim Ludem, koku ie vshe en dolg zhas, poufod vtim kerschanftui, velika toshba bila, zhes tu gardu, nemarnu inu neframnu Curbarsku rounane inu diane tih Faryeu inu Menihou, kir fo vuvs fuet fto Curbaryo inu fteim Preshuftuom napolnili. Potehmal ta vegshi deil od nih ne fo mogli pres Shen biti inu nih oblublene zhiftofti dershati. Obtuy nashi Farij inu Pridigarij, de vtake velike Grehe ne pado, inu vtakim neposhtennu ne prebiuaio, fo ty eni vta Sakon stopili... koker od tiga fam S. Paul... pryzhuie... „Sa volo de fe pred to Curbaryo bote varouali, En vfaki imei fuio lastno sheno... En Shcoff ima pres fuara inu tadla biti, Inu ene Shene Mosh.“

Reformacija je prva spoznala velikansko važnost šolstva.

S kako vnemo se je lotila izobrazbe mladine, od katoličanov popolnoma zanemarjene! Slovenska šola ima svoj začetek v oni dobi, a tudi višje nemške in latinske šole so se šele ob reformaciji znatno povzdignile, ali

celo naravnost prvič ustanovile. O poprejšnjem stanju šolstva pri nas pravi Dimitz kratko: „Keine Spur einer niederen oder höheren Schule im Lande, abgesehen von wenigen Kloster- oder Dorfschulen, keine Spur einer Obsorge für die Entwicklung des begabten Volkes.“ Ako primerjamo s to indolenco katoliških duhovnikov skrb Trubarjevo za izobrazbo „mladih in preprostih Slovencev“, se nam pokaže kulturno-organizatorično delo tega moža v naravnost sijajni luči. Takoj v začetku svojega delovanja pošlje med svoje rojake „Abecedarium“, kjer se imenuje „aniga Peryatila vseh Slovincou“. In v predgovoru se sklicuje na sveto pismo, po katerem je „Gospud Bug gar zheftu sapouedal tim Starhem de imaio te fapuuidi boshye tim mladim ludem naprei pisati inu te ifte vuzhiti“. In dalje pravi tako prisrčno in lepo, da hoče tudi on svoje rojake naučiti brati: „kir fem tudi kanimu starimu vom (vam) Slouenzom naprei poftaulen“. Živeč daleč od svoje domovine prav po očetovsko skrbi, da bi se slovenska mladina izobraževala. Leta 1561 piše svojim somišljenikom v Ljubljano: „Pringt die pawern an, das sie ire kinder windisch lehrnen lesen, dann aus kindern und ainfeltigen samlet ime gott ein kirchen“.

Kakšnega pomena za prosveto je to spoznanje in uvaževanje biblijske zapovedi, da morajo starši učiti svoje otroke čitati, sem imel priliko opazovati v Finlandiji. Tam so zaradi redkosti prebivalsta in raztresenosti selišč ljudske šole pičle. Neki finski škof pa je bil zapovedal že v sedemnajstem stoletju svojim pastorem, da ne smejo nobenega para poročiti, ako ne znata ženin in nevesta čitati in pisati. Zakaj protestantska občina mora v cerkvi skupno in glasno moliti razne

molitve in peti pesmi iz knjižic, ki leže po cerkvenih stolih. Posledica tega je, da na Finskem danes sploh ni analfabetov.

Ko je Trubar leta 1564 urejeval in organiziral slovensko cerkev, je skrbel v prvi vrsti tudi za šole. V njegovi, žalibog premalo znani „Cerkovni ordningi oli Naredbi“ (ohranjen je en sam izvod v Draždanah) so mesta, ki govoré o šoli in slovenščini, pisana s posebnim povdarkom in pravo srčno vnemo: „Htretimu, de se dobre Shule gori narede inu dershe, sakai Bug hozhe, de se ty eni ludy od mladofiti gori koie, rede inu vuzhe, De ta Pyřma tih Prerokou inu logrou bodo vmeili brati, prou fastopiti, inu druge is szhnih vuzhiti . . . Obena Deshela, ne meifto, ne Gmaina, ne mogo pres Shul, pres Shularieu inu pres vuzhenih ludy biti, ne deshelskih ne Duhouskih rizhy prou rounati ne obdershati . . . Obtú ie řylnu potreba tudi per řadashnim zhaffu de se te Shule pouřod gori dershe, de tei cerqui dobra Seimena od mladih Vuzhenih ludy, Bogu na zhařt, inu timu kerřzhanřtvu dobrimu, řa řebo puřtimo. Cefary, krali, Vyudi, inu řřa řhlařt Oblařt inu Gofpofzhina so dolřhni Dobre vuzchene Shulmoisřtre, inu vmeitelne mlade ludy, vte Clořtre inu Vcorarye pořtauti, inu te lenee, nemanne, pořfreshne nezhiřte inu Malikouske Farye inu Meniře, is nih ifurezhi inu řpoditi. V slednim Meifřtu, vtergu inu per sledni Fari Shulmoifřtre inu Shularie dersřati, Vmeifřtih inu Tergih, de se Latinsku inu Nemřhku, per tih Farah od Farmoshřtrou, Podrushnikou inu Meshnarieu tu Slouensku Pyřmu, brane inu piřřane vuzhi . . .“ Tu ne smemo misliti, da Trubar za mesta ni določil slovenskega pouka, ker vemo, da je bil v protestantski šoli v Ljubljani začetni pouk slovenski.

Seveda se je polagala važnost na to, da se oni, ki so nameravali dalje študirati (in to so bili bolj meščanje in tržanje) nauče nemščine in latinščine.

Trubar je postavil slov. protestantsko cerkev na trdno podlago šole in izobrazbe. To nam kaže zlasti „Cerkovna ordninga“, kjer se duhovnikom predpisuje naslednje: „Rauen tiga en vfaki Pridigar inu Farmoshter, ima tudi per suie Farry eniga Shulmoiftra oli Meshnaria imeti inu dershati, De te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyce, Purgarske inu kmetishke otroke vuzhi Slouenski Brati inu piffati, ta Catehifmus fred fto kratko Islago ifuuna poueidati. Inu de taki Hlapzhyzhi inu Deklice vfako nedelo ob puldneui oli ob Vezhernici fred fteimi Farmani vto Cerkou prydo, Inu tak Catehifmus, koker ie letukai sapiffan, Vprashaiozh inu Odgouariozh ozhitu inu fastopnu is vuna gori poueido“.

Pri protestantski službi božji je prišel slovenski jezik prvič do splošne javne veljave. Slovenščino je Trubar predpisal kot obredni jezik za vso slovensko cerkev. Poslušajmo ga, kaj pravi vrli praktični mož naroda o obredih in petju v cerkvi: „Vsem fastopnim kerzhenikom ie ueidezhe, de ty Pfalmi inu druge duhouske peifmi, se imαιο uti Cerqui peiti, ampak kir fo fe dofehmal le vlatinskim, tim gmain ludem vnefastopnim Jesiku, vti Cerqui peili, Inu tudi Mashouali, kerszhouali inu brali le Latinsku, tu mi dershimo, fa neprydnu inu unuznu, inu kir fo ftakim Latinskim petyem inu branem, tudi hoteli miloft, odpufzhane tih grehou, inu druge rizhy, per Bugi dobyti inu fashlushiti, letu mi dershimo fa enu pregreshene inu fashpotouane te Krij Cristufuee. Obtui mi hozhmo de vshe naprei uti nashi Cranski Desheli, de fe ty Pfalmi, peifmi, inu ufe druge shlushbe

Boshye, ty S. Sacramenti utim Slouenskim Cranskim Iesyku fe dopernashio inu dile.“

Reformacija je spoznala veliki pomen narodnih posebnosti. Medtem ko je šla katoliška cerkev preko njih, se je reformacija nanje naslonila. Ona ni zatajila niti ene narodove posebnosti, ampak z ljubeznijo se jih je oklenila in jih izkušala pritegniti k sodelovanju na edinem takratnem kulturnem poprišču — na verskem polju. Iz individualizma izišla je iskala individualnosti. In našla je polno malih narodov, ki so plavali po rimskem centralističnem morju kakor mrtve klade, ter jih pozvala k življenju.

Mali narodi smo začeli z reformacijo živeti. To je ves njen veliki pomen za nas. Odvezala nam je jezik, dala mu višjo sankcijo, dovolivši mu, da se sme razlegati pri najsvetejših opravilih. Z reformacijo smo dobili svojo literaturo. Lahko rečemo naravnost: literaturo; zakaj toliko slovenskih knjig se je natisnilo v razmehroma kratkem času, da zaslužijo to ime. Sam Trubar, naš prvi pisec, jih je napisal in izdal četrstotine, in je torej še do danes eden naših najplodovitejših pisateljev. S temi knjigami je bil položen temelj vsej slovenski kulturi. Vsakteremu, kdorkoli se vbada na polju slovenske prosvete, bi se moralo pri tej misli srce napolniti hvaležnosti do teh mož. Bilo bi to znak, da Trubarjevo kulturno delo ni bilo zastoj... Eden naših najbolj vjedljivih in zbadljivih ljudi je bil gotovo Kopitar, zraven odločen katoličan Schleglovega kalibra. In ta mož je rekel, da ga Trubarjeva velika ljubezen do domovine popolnoma razorožuje napram njegovim protestantskim naukom. V resnici je Trubarjeva ljubezen do lastnega rodu nekaj tako veličastnega, da si

ne morem drugega misliti, kadarkoli slišim kako jezikanje o Trubarju, nego: ali so ti naši sedanji možički tako malenkostne in tako majhne dušice, da jih niti jarki žarki Trubarjeve velike duše ne najdejo, ne obsvetle in ne užgo; ali pa so ingnorantje, ki nimajo pojma o jutru naše kulture. Eno kakor drugo je žalostno, ne radi Trubarja, ki je preteklost, ampak zaradi sedanje kulturne nesposobnosti naroda, v katerega je stavil Trubar tako lepe prosvetne upe: „... und bin guter zuversicht, Gott der Herr werde auch nach mir gut Leut erwecken, die diess mein angefangen unvolkommen Werck, erst recht aufführen werden und vollbringen,“ piše v uvodu v „Novi Testament.“ In kako lepo se nadeja, da se bo naš jezik tiskal in se bo razvilo šolstvo: „Und dieweil Gott der Herr die Sachen dermassen fürsehen und dahin kommen lassen, das die unsere Windische Sprach, erst in disen letsten zeiten, je lenger je bösser würdt gedruckt. So verhoff ich das auch, jr werdet nicht nur, dise ewer Jugendt allein, wölche in frembde Länder andere sprachen zulernen vermeint zuschicken, sondern auch, die jr daheimbd behaltet, hinfür in die Schul gehen, und lesen lernen lassen.“ In potem vidi v duhu, kako se kulturno seme slovenskega drevesa razsiplje še dalje proti jugu: „Und diss unser dolmetschen, meines erachtens, würdt auch etlich Crobatisch Priester, die sich allenthalben in den Windischen Ländern mit dem Messlesen erhalten,*)

---

*) Iz tega citata se vidi, v kakšni zvezi z našim narodom so bili oni hrvatski duhovniki-glagoljaši, ki se jih je hotelo v zadnjem času proglasiti za nekake nositelje slovensko-hrvatske glagolske literature pred Trubarjem. Ti možje so ljudem za plačo maševali in se s tem živili. In s seboj prinesene glagolske knjige so bile njih orodje,

dahin bewegen, das sie die Lateinische Schrifft lernen lesen werden und unsere Schreiben in jre sprach und Schrifft bringen.“

Naravnost ginljivo je čitati, kako je bil Trubar vesel, da se slovenski jezik tiska, in kako je opominjal svoje vernike, naj za to veliko milost hvalijo Boga: „Inu per tim vas vfeh vtim Boshym Imenu fueifto profsim inu opominam, De vi nerpoprei viffoku fahualite Gospudi Boga, fa leto dobruto inu fa ta uelik dar Boshy, kir fe taku fdaj prou tar faftopnu ta prava stara Vera vuzhi, inu kir fe ta nash Jefik tudi pifshe inu druka... Inu ie li vletim sadashnim oli vtim peruim nashim pifmu inu Tolmazhenu, zhafi kai temnu inu nefaftopnu, oli kai preuezh oli premalu govorienu tar piffanu, tu vi na bulshe isloshite, Inu profsite Gospudi Boga fa me, de on, fa uolo te zhefti inu huale fuiga fuetiga Imena, inu nuza tar goriiemlena te nega boge Slouenske Cerque, meni naprei htakimu teshkimu nuznimu dellu inu piffanu vegsho Gnado inu pomuzh da inu poffodi.“

---

od katerega se še zdaj tuintam najdejo drobci. Pa se je hotelo nekako te revčke izigrati proti Trubarju, češ da je poslednji porušil njih hrvatsko-slovensko zajednico!!!

V.

Veliko število nadarjenih slovenskih sil je vzbudila reformacija na delo. Ali duša vsega gibanja je bil vendarle Trubar. On je centralna postava dobe. V njem so najpopolneje vtelešene zmožnosti slovenskega naroda, in poosebljeno je v njem razmerje našega plemena do velike svetovne kulture.

Primož Trubar je izšel iz srede svojega rodu. Bil je kmetiški sin zaostalega, zanemarjenega a nadarjenega naroda. Vzrastel ni na nikakšnih kulturnih tradicijah plemena. V osnovi njegovega duha leže samo zmožnosti zdrave prirode. Zato Trubar ni nikak vedež in jasnovidec novih, takratni kulturi še neznanih perspektiv. On je posredovavec onih novonajdenih kulturnih resnic, ki so se odkrile očem mož, slonečih na sporočilih starih velikih kultur.

Ob času, v katerem je Trubar živel, sta se borila dva svetovna nazora med seboj. Ves svet je bil v ognju. Voditelji tega gibanja in razdora so najprej v sebi občutili to borbo. In ko so našli izhod iz nje, so ga pokazali tudi drugim. O Trubarjevih notranjih bojih ne vemo veliko. Izhod je bil pač že najden. In znak njegove zdrave, jasne pameti ter trdnega in zavestnega instinkta je bil, da je šel to pot s pogumnim korakom in brez dvomb.

Trubar ni individualno velik, ampak kolektivno.

To se pravi: njegov intelekt ga ne rine v ospredje med prve iščočé duhove. Na sprednjih stražah, kjer se bje vroč principialni boj med izbraniki človeštva, ga ne najdemo. Nasprotno: on odločno odklanja svojo vdeležbo pri teh strogo duševnih in abstraktnih tekmo- vanjih. Zato pa se nahaja z vsem svojim bistvom pri vporabi teh principov in njih uveljavljanju potom orga- nizacije. Po prvih svojih vplivih stoji v ozki zvezi s švi- carskimi protestanti. Dopisuje si z Bullingerjem, zahva- ljujoč se mu za impulze, ki jih je dobil iz njegovih spisov. Ko pa pride nemška cerkev, na katere pomoč Trubar zida svojo slovensko, s švicarsko (zwinglijanci) v principialne prepire, izpové bolj praktično, nego dia- lektično razpoloženi prirodni sin avgsburško veroizpo- vedanje, odklanjajoč a priori vsako dlakocepljenje. Med verniki in pomočniki slovenske cerkve se nahajajo za- rodki flacijanstva in nijanse raznih sekt, a on se varno ogiblje, da ne dá tem iskram prilike, da bi se razgorele v plamen. Ta kmetiški sin ima pred očmi samo svoj zaostal narod, čigar „usta ne umejo gouoriti inu sesaio.“ In on je trdno uverjen, da ta narod ne potrebuje učenih prerekanj, katerih bi v svoji večini ne razumel, ampak redilnega mleka široke, dobrodejne kulture. Svojemu pri- jatelju v Urachu se zato pohvali: „In unserer Kirche . . . ist noch (Gott Lob!) von keiner Secte, noch Zwiespalt zu hören.“ In nato sledi njegovo skromno, bolj čuv- stveno široko, nego distinktivno ostroumno razumevanje prepornega naziranja o obhajilu. Ta njegova izjava bi ga kmalu spravila v učen prepir z izurjenim teologom drjem. Andreäom, a Trubar se mu spretno in zdravo izogne s tem, da izpové svoje avgsburško veroizpove- danje. — Na Slovenskem od vseh strani preži katoliška

duhovščina nanj. Škofje sami ostro napadajo protestante in njih zavetnike deželne stanove. Človek bi mislil, da se bo razvnel oster prepir in zapustil v literaturi take markantne sledove, kakor jih je zapustila nemška reformacija, ki je dala nemški literaturi satirično „Tierfabel“. A Trubarju ni do tega, da bi tako daleč tiral stvar. Njemu je samo za to, da si ohrani zmožnost mirno delovati v prosveto ljudstva. Škofu Petru odgovarja „in aller demuth“, da je prišel v deželo „mit gutem gewissen meinem vaterland zum guten“, da se ni nikoli ločil od neveste Kristove in da hoče samo „božjo čast pospeševati, pokoro in pravo živo vero v Krista označevati“, a na koncu seveda pristavlja: „und der augsburgischen confession gleichmässig zu halten“. Po vsej pravici so ga torej mogli stanovi istemu škofu Petru hvaliti kot zmernega človeka, češ da ni prišel on, „der züchtigen verstands und bescheidenheit ist, jemand auszuschreien und zu schmähen, sondern die lere und unterweisung denen, die es begehren, mit aller gottseligen bescheidenheit mitzutheilen“. Nato ga je škof tudi pustil pri miru in mu celo dovolil „bescheidenlich“ propovedovati.

Nič svojevoljnosti ni v njem. Ko ga l. 1560 vabijo stanovi v deželo, vprašuje nadvojvoda Krištofa Württembergskega in znamenite tubinške teologe, naj li sledi pozivu kranjskih stanov, in če je dolžan „Bogu v čast, v razširjenje krščanske cerkve in svoji ljubljeni domovini v korist se podati v vsakršno nevarnost“. To vse zato, ker je realno misleč človek, ki vé, koliko materialnih koristi se ima slovenska cerkev nadejati od Württembergčanov, vsled česar jim rad predlaga svoje namere v presojo. Vodi ga največja opreznost nasproti

takim dobrotnikom novega slovenskega gibanja, kakor je stari, dobri, a trmoglav in lehkoverni Ungnad, pred katerim je mogel kak Consul Trubarja očrniti s trditvijo, da hoče Trubar ves tisk spraviti v Ljubljano v času, ko ni bilo mogoče niti misliti na tiskarno v Ljubljani.

Trubar je impulzivna, jako živahna a nikdar ekstremna in doganjajoča natura. Skrb za splošno dobro je v njem večja, nego ambicija zmage v prepirih. Njegove pridige so polne ognja in vneme, njegovi spisi — četudi samo prevedeni — se odlikujejo po živem, gorečem ritmu. On je zavzet, navdušen, ogorčen, a oster, neizprosni ni v svojih mislih. Dominanta njegove narave je in ostane prijenljiva oportunist. To se vidi zlasti v njegovih prepirih.

Ni je morebiti dobe pri nas, ki bi bila tako polna osebnih preprirov in intrig, kakor reformacijska. Mladost naroda primitivnih instinktov se zrcali iz nje, in sicer hrvatskega še bolj nego slovenskega. Za vzgled Trubarjevega ravnanja samo nekaj primerov! V Ljubljani imate na pr. zanimivo zagrizeno figuro deželnega pisarja Klombnerja. Eden izmed prvih je bil, ki se je oklenil nove vere. Njen vnet skriven razširjevalec je bil, duša njenih početkov, sicer pa brez višjih zmožnosti. Z zavistjo je moral gledati, kako je prehajalo vodstvo novega gibanja v roke ljubljanskega kanonika, ki je sicer le počasi prodiral v nove ideje, ki pa je imel vse zmožnosti razširiti jih ne samo v zaupnih ljubljanskih krogih, ampak med celim narodom. In Klombner je pričel s trpkim srdom zasledovati in kontrolirati slednjo stopinjo Trubarjevo. Prizanesljiva širokosrčnost Trubarjeva je bodla v oči rigoroznega flacijanca. Kadar je mogel, ga

je ovajal Ungnadu. Najbrž pod njegovim vplivom je predikant Tuššak slekel koretelj. Trubar je bil s stanovi vred zoper tako pretiravanje, morebiti je celo rekel, da bi magari sam oblekel še mašni plašč. V „Cerkovni ordningi“ pravi na več mestih, da se zaradi malenkostnih vnanjosti ne kaže puliti. In zopet je imel pretirani mrkogled povod sumničiti Trubarjevo protestantsko pravovernost. (Kdor to še danes dela, se torej nahaja v lepi družbi, jaz bi nikomur ne častital h Klombnerjevi pajdašiji!) — Druga taka hinavska, intrigantska natura je bil Štefan Consul, ki ga je bil Trubar kot pastor v Kemptenu na Nemškem vzel bolnega k sebi na hrano in stanovanje. Pozneje je Consul dobil mesto v Ungnadovi jugoslovanski tiskarni v Urachu s 170 gl. plače in prostim stanovanjem. Ko pa je voditelj tiskarne Trubar l. 1561 odšel za nekaj časa na Kranjsko, sta se sprli v Urachu ženi Consula in Trubarja, kateri izmed obeh mož ima več zaslug za jugoslovansko reformacijo. Navzoči Consul je potegnil s svojo ženo in hotel Trubarico celo tepsti. Ko se je Trubar kmalu nato vrnil, mu je Consul v tiskarni delal razne zmešnjave in ga ni hotel več slušati. Nad vsem tem se Trubar grozi in razjezi ter napiše Ungnadu ostro obtožnico zoper Consula. Iz jezika te obtožnice se vidi, da je imel Kirner prav, ko je nazval Trubarja „eifrig und hitzig“. Ali odgovor Consulov na obtožnico, v katerem veliko govori „mit hohem betriebtem und wainendem hertzen“, kjer hvalisa Ungnada, češ: „ich erkenn und hallt euer Gnaden ainen trewen und christenlichen herren und patron über den ganntzen werckh, und keinen andern, als lang wir leben“, ta odgovor kaže, da je imel Trubar prav, ko je sicer v razburjenju pisal: „Von des herrn Stephani walischen

possen wisst ich ein gantz libell zuschreiben. Er kan hipsche, glatte unnd süesse wort ussgeben und sich düemüettig, diennsthafft und armselig stellen vor denen, wo er weisst was von inen zu bekommen“.

Vse te in take prepire je Trubar končal naglo, s kakšno izjavo od svoje strani, potem pa je bil zopet ves pri svojem delu. Doganjati ni hotel nikdar ničesar, tudi svojih besed tehtati ne. Za finesarije se ni zmenil. Na prepir s Consulom je takoj pozabil. In že prihodnje leto je pisal Consuliu iz Ljubljane z vso skrbjo za stvar, naj pazi pri prevajanju na korektnost. Neki hrvatski menih Janez da mu je v Ljubljani rekel, da je v Consulovih hrvatskih knjigah v besedju, skladnji in pravopisu veliko napačnega, „sed in sensu ipso paucum vel nihil esse erratum“. Trubar je to pisal iz ljubezni do stvari in v skrbi za lepo, pravilno knjigo, saj je končal pismo z besedami: „Negotium vestrum est magni momenti“. Ali s temi boljše mišljenimi nego preišljenimi besedami je zopet vzbudil hudiča v Consuliu. Ta se je zagrizel v besede, natvezel Ungnadu, da trdi Trubar, kakor da bi bilo v hrvatskih, od Ugnada natisnjenih knjigah „viel falsch“, — in odslej je ta ominozi „viel falsch“ napolnjeval nad dve leti vsa Ungnadova pisma v Ljubljano. Trmoglavu stari je izjavil, da ne natisne in od natisnjenih ne pošlje nobene knjige več v slovenske in hrvatske kraje, dokler Trubar ne dokaže, kaj je v knjigah „viel falsch“. Trubar je enkrat za vselej izjavil, da je bilo to mnenje nekega hrvatskega meniha, ne njegovo in da se ne tiče zmisla, da on sam ne more ničesar dokazovati, ker hrvatsko sicer razume, a glagolskega pisma ni zmožen. Potem ni več odgovarjal na neprestano Ungnadovo zbadanje in nadlegovanje. In jako je

značilno zanj, da je medtem, ko so ga Ungnad, Consul in Dalmata neprestano pestili in tožili zaradi ene nagle (in celo ne njegove) besede, pisal poslednjima in ju prosil — kakor da bi ničesar ne bilo — naj skrbno popravljata korekturo njegove „Ordninge“.

Med neprestanim delom je popolnoma pozabljal na take in enake prepire. A delal je Trubar z nena-
vadno marljivostjo. Leta 1555 se je sešel z Vergerijem, kateri ga je nagovoril, naj začne prelagati sveto pismo. Še v tistem letu je izšel „Euangeli sv. Mateusha“. A leto pozneje je bila že gotova debela knjiga: „Ta prvi deil tiga noviga testamenta“. Zraven je opravljal Trubar težko službo duhovnega pastirja in pridigarja. In še se mu je zdelo, da mu gre delo prepočasi od rok: „Und nach dem mein dolmetschen gehet langsam von stat, von wegen meines schwären Predigamptes, dem ich zu förderst ausswarten muss, und das ich im dolmetschen alweg zwey Lateinisch, zwey Teutsch, und ein Wälsch new Testament, Item ein Crobatisch Messbuch, welches newlich zu Venedig mit Lateinischen Buchstaben gedruckt worden, vor mir muss haben, und ehe ich ein jegliches wort, insonderheit einer jeden Translation, auch die Annotationes Erasmi, und andere Commentaria darüber besihe und erwege, welcher Translation ich volgen soll, mit dem gehet vil zeit hin“. Vkljub temu, da je prevajal tako skrbno in natančno, pa pravi, da so mu težave delali pravzaprav drugi opravki: „schreiben, sorgen, schwere vile predigen und raisen“. O prelaganju samem meni: „dollmetschen dem, der die sprachen kan, ist kein arbeit.“

Ko je l. 1561 prišel v Ljubljano, se je z vso vnemo zavzel za organizacijo slovenske cerkve. Namestil je pri-

digarje po deželi in sam vneto propovedoval. V avgustu 1561 je bil že zopet v Urachu, da nadzoruje tisk v Ungnadovi tiskarni. Kakor mimogrede pravi, da se je odločil v naglici poleg toliko drugih opravkov posloveniti avgsburško veroizpovedanje. Prihodnje leto so še izišli „Articuli oli deili“. A to ni bil gol prevod ene same konfesije, ampak je bilo jako samostojno Trubarjevo delo na podlagi treh veroizpovedanj: avgsburškega, württemberškega in saksonskega, pisano tako izvirno, da je suženjski prelagavec Consul Trubarja zatožil: „er hette die drey confession in der windischen sprach nach seinem aignen Kopf durch einander vermischt.“ V avgustu 1562 je bil Trubar že zopet v Ljubljani, kjer se je z navdušenjem poprijel organizacije šole. In prihodnje leto se je že otvorila v Ljubljani prva gimnazija na Kranjskem pod preceptorjem Budinom in pomočnikom Kreljem. Nato pa se je (v jeseni 1562) lotil natančne ureditve slovenske cerkve. Začel je sestavljati „Cerkovno ordningo oli naredbo“ med največjimi otepanji in težavami. Dne 28. nov. 1562 je bil namreč izdal cesar ukaz, da mora Trubar iz domovine. Deželni stanovi so mu izprosili, da se sme pred ljubljanskim škofom zagovarjati. Dne 20. dec. 1562 se je vršila slovesna eksaminacija Trubarjeva, ki je njega opravičila, a škofa spravila v preiskavo. Leta 1563 je Trubar veliko pridigoval po deželi, imel je šen, a vkljub temu je delal nevzdržno. Dne 5. oktobra 1563 je pisal Ungnadu, da je končal „Cerkveno ordningo“ in pristavil: „Der psalter mit argumenten und scholiis wird auch bald vollendet. Die epistel zun Ephesern und die hernach folgen, so ich nicht gefangen oder umbracht werde, will ich auch bald, will's gott, verfertigen.“

Sredi teh sitnosti, težav in opravkov Trubar niti vedel ni, kako njegovi lastni ljudje v neposredni bližini preže nanj. Consul je bil namreč v Urachu podpihal Ungnada, da je poslal njega in predikanta Cvečiča na skrivaj v Istro, da tam najdeta hrvatskih duhovnikov, ki bi jima proti Trubarju potrdili, da so hrvatski prevodi brez vsake hibe. Dne 14. dec. 1562 je prišla ta misija v Ljubljano. To se pravi: v Ljubljano je šel Cvečič sam, zahtevat od Trubarja odgovora na Ungnadovo pismo glede „viel falsch“. Trubar mu je zopet kratko odgovoril, da sam ne zna čitati glagolice in da je poročal tuje mnenje. To in nič drugega je mogel Cvečič sporočiti Consulu, ki ga je skrivaj čakal na Brezovici pri Ljubljani in tajno občeval s Klombnerjem.

Iz vseh teh prepиров se jasno zrcali Trubarjeva široka narava, ki nahaja svoje zadoščenje samo v plodnem vsestranskem delu, ne postajajoč pri podrobnostih in malenkostih. Na prepire s somišljeniki Trubar najrajši pozablja, ker mu njih povodi izginjajo v jarki luči skupnih ciljev. A zato ne smemo misliti, da mu primanjkuje osebnega poguma. Nasprotno: v velikih trenutkih nas naravnost očara s svojo hrabrostjo. L. 1561 je razsajala v Ljubljani kuga. Vsi kranjski oblastniki so bežali iz mesta v Loko. Trubar je ostal v Ljubljani, o čemer poroča neki dopisnik: „In der Hauptstadt Laibach sei ein Sterben, zwar klein, doch gefürchtet, so dass der Adel auf seine Schlösser gegangen; Herr Primus sei geblieben, fürgebend, weil er in vergangenen guten Zeiten bei ihnen geblieben, wolle er in dieser theuren Zeit von ihnen auch nicht weichen, sondern bei ihnen bleiben. Und predige also wöchentlich am Dienstag einmal und am Sonntag dreimal“ (po Elzejevem izpisku).

A šlo mu je tu v Ljubljani včasih tako slabo, da je pisal na pr. 29. okt. 1564 Joštu pl. Gallenbergu: „Euer gnaden klag ich armer khnecht, ich hab kein geld, wein, khoren und speckh; schmoltz hab ich auff halb jar . . . ves da je v dolgeh . . . Nun wisse ich nicht wie aus.“ — Literarna dela je opravljal vedno zastonj („arbeit wie zuor wil ich euch schenken“); in ko mu je Consul očital dohodke, je znal vzrasti v nesebičnem ponosu: „Meine schwäre embsige arbit, vorreden, dolmetschen und drucken, darumb mir nicht ein haller von dem ersamleten gelt . . . ist gegeben worden.“ Sredi svojih zavistnikov in preganjavcev stoji in ne boji se smrti. Ko je l. 1562 prišel od cesarja ukaz, da se Trubar zapre in odpravi iz dežele, je pisal neustrašeni mož Ungnadu: „Jederman warnet mich, ich sol mich aus der stat Laibach nicht begeben, aber ich wils nicht thuen.“ Potem mu poroča, da je bil pred šestimi dnevi v Ribnici, kjer je pridigal v gradu na Bregu. Prišli so ga poslušat tudi duhovniki, preteč mu, da ga ustrelje, k čemur pristavlja Trubar: welches mich, gottlob, wenig anficht. Ich hab mich vorlang meinem lieben erlöser Jesu Christo auffgeopfert.“ Kranjski stanovni sporočajo Ungnadu, da jim je Trubar zatrdil, „sich an seinem berueff durch kain menschliche anwöhnung hindern zu lassen.“ In ko je bil najbolj stiskan in preganjan, je pisal Ungnadu: „Fliehen will ich nit, dann es ist nit mehr zeit, dass ich diese arme windische gutherzige kirche verlassen soll. Sondern ich muss neben und bei ihr bleiben und sterben.“

Trubar je zdrava, krepka, živa in pogumna narava. Učenih teoloških prerekanj in razpravljanj ne ljubi, duh se mu ne vzpenja v samotne višine, za abstraktnosti in

kompliciranosti ne mara. Tudi estetični vžitki so mu tuji. Njemu je v prvi vrsti za to, da bi preskrbel svojemu narodu vsakdanji kruh prosvete. Primeri, kakšno stališče je zavzel nasproti cerkveni umetnosti, ko je pisal v „Katekizmu“: „Mui Ozha, kadar ie na Rashici S. Jerneia zehmoshter bil, je bil puftil to Cerkou vfo enimu Crouashkimu Malariu malati. Ta ie tim Suetnikom, fufeb tim Jogrom velike brade inu Mostazhe po Tursku inu Crouashku namalal. Natu fo vtim 1528. leitu, ty Turki prishli, to Cerkou feshgali in S. Jernea Pildu vkori, kir nei mogel fgozeti, roke odbili, Ozhi isteknili, inu tu Malane ie vfe prozh palu, timu Malariu ie bil mui Ozha dal, duaiffeti Vogerskih Slatih. Te ifte bi bil bule nalushil, de bi bil ene shtiri Voli kupel inu tim bosim fofedom dal, de bi shnimi bili Orali, fuie Otroke shiuli“.

Kar je v svojih knjigah dodajal iz svojega in za slovenske razmere, je bilo naperjeno v prvi vrsti zoper babjeverstvo. Kot odločen racionalist je grajal na Slovencih zlasti to, da toliko „kmashom, po Hrybih, po Gorah, po Puli, po Doleh, po Kukavah, po Vertazhah, po Gosdeh, po dalnih Deshelah, htim dalnim, nesnanim Cerquom Scryshi po Odpuske hodio.“ — Evangelij je njemu prosvetljenost, zato pravi v „Articulih“: „... souurashniki tiga Euangelia... vezh inu raishi Veruio lizhkakim zuperniskim fstarim Babom inu Curbom, koker famimu Bogu... Sakai kar kuli lizhkaka lotryza rezhe inu vely, bodi vnuzne Cerque fidati, Scryshi okuli tepfti, de se vfoboto nema prati, Tu vfe deio. Kar ie pag Bug... fapouedal, tiga nedeio.“

Vkljub temu da v Trubarju ni nikake estetične kulture, ima ta preprosti sin prirodnega naroda vendar velik zmisel za vse podrobnosti in ljubkosti življenja.

Svojim najtehtnejšim pismom, ki v njih zavzema svoje stališče k raznim prepirom in spletkam, dodaja na koncu razne novice o vremenu, letini, trgatvi, boleznih, ujmah in vojski. Tu postaja ljubek, domač vaški novičar, ki mu ni še nič omračilo zdravega uma in utrudilo prirodo. Zanimivo je tudi, kako skrbi za to, da se njegove knjige natisnejo lično in vkusno. Za tisk „Cerkovne ordninge“ napiše dve instrukciji in pripominja, naj se marljivo tiska „po skrbno prepisanem in popravljenem izvodu“. Naslov naj bo iste oblike kakor v rokopisu, „jedoch förmlicher und schneidiger, denn grosse Titel zieren nicht wohl die bücher“.

V neprestanih bojih in skrajno ekstremnem času živeč si ohranja neporušljivo duševno ravnovesje in srčno vedrino. Vsled cesarjevega ukaza mu preti zapor in še kaj hujšega. Ukazano je, ga zapreti na Grad. Stanovi prosijo zanj. A on gleda stvarem in celo smrti s humorjem v obraz: „Wo es zu dem kommt, so würden solche fürbitt nichts helfen, denn ich werde im gschloss allhie nicht lange behalten, sondern nach Rom geschickt; allda werd ich ein walisch suppen mit gift vermacht austrinken müssen.“ — Kakršen v vsem svojem dejanju in nehanju, tak je tudi v svojih spisih. Stroge, do konca dognane konsekvence ne išči niti v njegovem pravopisu, kjer rabi s in f mešano za z in s, ravnotako sh in fh za ž in š. Kdor pozna besedo, bo že znal čitati, si misli. Tudi jezik njegov ni bogve kako premišljena struktura. Sicer gre iskat za našo tujko kakšno besedo tudi k drugim Slovanom, a rabi jo vedno v zvezi z našo nemščizno, n. pr. „gnada oli milost“, „ordninga oli naredba“ itd. Splošno pa velja o njegovi pisavi to, kar pravi sam o nji: „Ich bin schlecht bey

Bewrischer (kmetiški) Windischer sprach, und wie mans auff der Rastzhitz redet, da ich geboren bin, bliben, Und ungewonliche und Crobatische wörter darein nicht mengen, auch newe nicht wöllen erdichten.“ Tudi v tem se kaže njegova realistična, praktična narava, ki ne ljubi nikakih ideologij in kombinacij. Jezik mu teče široko in gostobesedno. Za kratkost in pregnantnost izraza mu ni; on hoče, da bi ga razumeli, zato govori — kakor sam pravi — „sobilnishimi besedami“.

Trubar je narava živega notranjega življenja brez trdnega logičnega in sistematičnega zmisla. Počasi prihaja v novo vero in počasi se oprijemlje nje naukov. Ali kar je enkrat našel in spoznal za pravo, tega se drži in v tem zmislu deluje marljivo, vztrajno, rekel bi elementarno. On se ne vzpenja v samostojnem poletu in ne pada ob lastnih razočaranjih. Njegova noga stopa počasi, a trdno, z neko železno sigurnostjo, kakor jo vidimo v razvitku prirode same. Velika je v njem neposredna in neizrabljena živost mladega naroda. Individualne ostrine kulturnih bojevnikov ne išči v njem. Človeku se zdi, kakor da bi bil slovenski narod za vse svoje takratne potrebe dobil v njem svojega glasnika, za kar mu je dal v dar vse vrline svojega nekulturnega, a zdravega in žilavega plemena. In ta talent, podeljen mu od naroda je razvijal Trubar sijajno, bujno in plodonosno. Na podlagi kolektivnih narodnih zmožnosti in potreb je vzrastle do velikosti. Velikost njegova pa je velikost delavca. Čisto naravno: saj je bila to edina višina, v katero se je mogel vzpeti sin naroda robotnikov.

VI.

Protestantizem je položil temelj naši kulturi, a sam se ni obdržal. S poslednjega dejstva pa ne smemo delati nikakšnih zaključkov. Padel je kot mlad hrast, ki trešči strela vanj. Zadušen je bil nasilno. Nasilnosti je moral že poprej veliko prestati; dasi so nastopali njega nositelji vsaj v začetku jako zmerno. Pred vsemi Trubar, ki pripoveduje, kako je leta 1563 prijahal na oslici k Sv. Križu na Vipavskem, kjer je propovedoval, „da wieder niemand nichts geredet, auch den priestern selbst wohlgefallen.“ Ko so se pozneje nasprotja povečala, se je nasilovalo od obeh strani. A pomnimo, da so katoličani imeli vlado na svoji strani, medtem ko so se protestantje nahajali povečini v silobranu. L. 1581 je naložil škof Bizancij kranjski demoralizirani duhovščini dvajset do petindvajset tisoč zlatov globe in ji spodil priležnice. Ta denar je podaril nadvojvodu Karlu s pogojem, da njegovi uradniki izvedejo na duhovnikih kazni, katere bi cerkev sama najbrž ne bila mogla. Tudi tako se je torej vlado dobivalo na svojo stran!

Od katoliške strani se rado ponavlja, kako so luteranci škofu Hrenu stregli po življenju. Jaz mislim, da naj bi se take stvari preveč ne povdarjale, ker ne kličejo samo v spomin nasilnosti Hrenove protireformacije, ampak tudi takale dejstva: L. 1560 je napadel ljublj. škof predikanta Vlahoviča na Vranskem lastno-ročno z orožjem in ga držal 21 dni v mrzli ječi ob

kruhu in vodi, tako da je potem komaj v osmih dneh v Ljubljani pri Klombnerju okrevale, kakor poslednji sam piše: „Ist yetz 8 tag pey mir gwesst, hab in gertznet, purgirt und wider zu fruchten pracht.“ — L. 1585 je dejansko napadel katoliški kaplan predikanta Knaflja in ga pretepel, da se mu je komaj izvil iz pesti. Ko se je Knafelj ob drugi priliki napolil v Kokro, je preddvorski župnik najel ljudi, da bi predikanta med potjo natepli, slekli (!) in njegovo obleko prinesli župniku, za kar jim je obljubil pijače. Celó zoper mirnega, literarno delujočega Dalmatina je naščuval kaplan Wurtzner Puštalce, da so ga napadli in mu pretili s smrtjo, ako ga kdaj dobe na sorškem polju. L. 1586 je navalila od kaplana Mercina nahujskana druhal v Kamniku na superintendanta Spindlerja. Med množico je bil kaplan, podpihujoč jo z besedami, ki so nam ohranjene v aktih v slovenskem izvirniku: „S kaminom pobite ga, s kaminom“. L. 1587 sta napadla dva loška lovca pridigarja Kupljenika, ki je bil šel v Železnike previdet nekega na smrt bolnega protestanta, ga vrgla s konja, do krvi pretepla in zaprla v loško grajsko ječo. To junaštvo je oskrbnik brizinških škofov praznoval z zmagoslavnimi streli iz velikega grajskega topa.

Ta način boja je treba razumeti v zvezi s tedanjo dobo vročih verskih prask; gledati se mora nanj skozi prizmo takratnih, od sedanjih mnogo bolj sirovih pravov. S prestola sentimentalne humanitete se ne sme presojati niti katoličanov niti protestantov. Sledove one prirodno robate dobe nosi na sebi tudi Trubarjev polemični jezik, čigar izrazi današnje uho veliko bolj žalijo, nego so tedanje.

Rekriminacije torej tu niso na mestu. Pač pa se je z ozirom na kulturni pomen reformacije zanimivo ozreti

nazaj na celotno dobo in vzeti v pretres vprašanje, ali bi bil protestantizem slovenskemu narodu kot kulturni in narodni individualnosti koristil ali škodil. O proti-reformaciji stoji, da je ustavila razvitek slovenske prosvete za dva stoletja! In to ne samo zato, ker je vničila krasno protestantsko slovstvo, ampak najbolj zato, ker je vnovič izključila narod iz kulturnega življenja, ga potisnila v selsko životarjenje, sama pa gojila s spreobrnjenim plemstvom zopet latinsko in nemško slovstvo. Narodno drevo je bilo naše zopet samo v korenini, tičoč globoko v grudi; zelenje in cvetje — duhovniško-plemiško izobraženstvo — se je zibalo zopet visoko od tal v tujem ozračju. Ako bi bila reformacija obveljala, bi se bilo razvilo narodno telo čisto drugače. Duhovnik, izobražen vsaj deloma v lastnem jeziku in naslonjen na knjige, pisane v domači besedi, bi se bil bolj zлил z narodom v celoto. In kar je tudi velike važnosti: ostalo bi bilo z narodom v ozki dotiki tudi plemstvo, ki je bilo takrat termometer kulture, kakor dobro pravi Apih. Res da je bilo naše plemstvo že od pamtiveka po večini nemškega pokolenja. Vendar si je vsaj deloma prisvajalo tudi jezik podložnikov. V reformacijskem gibanju pa se je s svojimi preprostimi soverniki strnilo v eno. Predstavimo si samo ljubljanske deželne stanove, ki so spremili nadvojvoda Karla do vrat šenklaške stolnice, kjer je celebriral škof slavnostno mašo, potem pa krenili v skromno špitalsko cerkvico, kjer so v družbi s svojimi preprostimi verniki obhajali svojo službo božjo. Da je v tej cerkvi stal plemič poleg reveža plebejca, vemo iz prošnje istih stanov, v kateri so l. 1562 prosili cesarja Ferdinanda, naj jim pusti vsaj to malo cerkvico, „darinnen wir bisher bösen Luft und Geruch

von den armen Leuten geduldet.“ — A tudi po gradovih je reformacija zbližala graščaka s podložnikom. Kisel Fužinski je dal preložiti na slovensko Jezusa Si-
raha, da ga je njegova obitelj po večerih skupno s služinčadjo prebirala. O materi mladega Gabrijela pl. Gallenberga pravi Trubar, da je s svojimi otroki in družino skupno molila katekizem in pela svete pesmi („Dein liebe Fraw Mutter hat kein grössere Freud auff Erden dann . . . dich, dein Schwesterlein und Hausgesind den Catechismus recht zuverstehen mit vorlesen und singen zulehren“).

Trubar je posvečeval različne svoje katekizme mladim plemiškim sinovom: sedemletnemu junkerju Gabrijelu pl. Gallenbergu, trinajstletnemu Francu Jurju pl. Reinu, svojemu krščencu ter Jurju Kislu Fužinskemu. Ti katekizmi so bili sicer nemško-slovenski, in Trubar pravi, da naj bi se po njih naša mladina seznanjala tudi z nemščino. A ta nemški tekst ni bil glavno besedilo, nego samo dobesedna interlinearna preloga slovenskega, nekak pomoček za umevanje naše besede. Tako stoji n. pr. nad slovenskim stavkom: „ . . . inu v Jesusa Christusa synu nega diniga gospudi nashiga“ tale nemški tekst: „und in Jesum Christum Son seinen einigen Herren unseren.“ Nemščine se torej od tukaj ni mogel učiti noben kmet, pač pa plemič slovensčine.

V zadnjem času se je dvignila od katoliške strani trditvev, da bi nas bila reformacija še tesneje priklopila k nemštvu. V podporo te trditve so se navajali primeri nekih protestantskih rodov, ki se ne morejo tako uspešno ustavljati germanizaciji kakor katoliški. Nočem povdarjati nasprotnih primerov ogrskih in koroških slovenskih protestantov, ki so se — dasi skrajno maloštevilni —

vendarle ohranili do današnjega dne, tudi ne navajam Fincev, ki so tudi protestantje, pa ne vedo dosti več kot nič o nemških vplivih. Tega ne delam, ker sem preverjen, da vsaka taka primera šepa. Propad narodov je odvisen od sto in sto pogojev, med katerimi igra vera v novejšem času vedno manjšo vlogo. — Povdaril pa bi neki protirazlog, ki je zapopaden globlje v bistvu protestantizma.

Res je, da so pričeli z osvoboditvijo individua od rimske univerzalnosti Nemci, a ravnotako je res, da tega dela niso izvršili samo v svoje nacionalne namene. Bili so takrat Nemci, kakor je pokazal poznejši tok zgodovine, nositelji splošnokulturne nove, mlade ideje, ki je postala obča posest in podlaga vse nove kulture in njenega glavnega decentralizujočega in zato podrobno delujočega činitelja — individualizma. In ravno v individualizmu, tem poglavitnem nervu reformacije leži poroštvo in varščina narodne brezopasnosti novega nauka. Saj je bila vendar glavna lastnost reformacije individualna emancipacija na podlagi lokalnih razmer in čisto narodnih pogojev življenja. V tem imenu je dvignila zastavo proti rimski univerzalnosti, in te zastave ni nikjer zatajila. Pomislimo samo: reformacija je pozvala naš narodni jezik na kulturno poprišče, reformacija je dovoljevala, da se organizira samostojna slovenska cerkev. Trubar bi bil lahko — ako bi bila naša cerkev stala pod kakšnim nemškim jerobstvom — napisal svojo „Cerkovno ordningo“, ki je bila takorekoč cerkveni organizacijski statut, v nemškem jeziku, saj so skoro vsi predikantje znali nemško! A Trubar je dal cerkvi slovensko podlago. In ta slovenska podlaga bi bila delovala in pospeševala cerkveno-kulturno živ-

ljenje v naših krajih dotlej, da je kultura prestopila preozke ojnice vere in se začela razvijati pod vidiki, ki niso imeli s cerkvijo nič več opraviti. Ti vidiki so bili: prosvetljeni racionalizem koncem XVIII. stol., romantika v prvi polovici XIX. stol. in realizem polpreteklega časa. Te struje pa so vplivale tudi že na Slovence brez ozira na njih veroizpovedanje. A razcvetle bi se bile pri nas vse bujneje in bogateje, ako bi ne bile gledale nazaj na prazen prepad takozvane „katoliške“ dobe XVII. in XVIII. stoletja, ampak bi se bile naslanjale na tristoleten in tako lep kulturnen razcvit, kakor ga je vzbudila reformacija v drugi polovici šestnajstega stoletja.

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.